

საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი
ГРУЗИНСКИЙ ТЕХНИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ
GEORGIAN TECHNICAL UNIVERSITY

ვერბალური კომუნიკაციური ტექნოლოგიები
ВЕРБАЛЬНЫЕ КОММУНИКАТИВНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ
VERBAL COMMUNICATION TECHNIQUES

თბილისი *Tbilisi Тбилиси*
2014

საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის მასალები
Материалы международной научной конференции
International Conference Proceedings

„ტექნიკური უნივერსიტეტი“

საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი
ГРУЗИНСКИЙ ТЕХНИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ
GEORGIAN TECHNICAL UNIVERSITY

ვერბალური კომუნიკაციური ტექნოლოგიები – 4
ВЕРБАЛНЫЕ КОММУНИКАТИВНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ – 4
VERBAL COMMUNICATION TECHNIQUES – 4

საერთაშორისო-სამეცნიერო კონფერენციის მასალები
МАТЕРИАЛЫ МЕЖДУНАРОДНОЙ НАУЧНОЙ КОНФЕРЕНЦИИ
INTERNATIONAL CONFERENCE PROCEEDINGS

I

თბილისი – ТБИЛИСИ – TBILISI – 2014

მკვლევარების კომუნიკაციური ტექნოლოგიები

ქეხიშვილი მ., კამაკამაძე ე., სამხარაძე რ.

თანამედროვე კომუნიკაციური ტექნოლოგიები ფიზიკის გაკვეთილზე.....

შაკიაშვილი ე.

არავერბალური კომუნიკაციის კომუნალური ასპექტები .....

Шахбазова Аида Эйбат, Разия Гудрат кызы Балаева

Моделирование системы обучения русскому языку студентов-филологов в лингвострановедческом аспекте.....

შელეგია მ.

ვერბალური და არავერბალური კომუნიკაცია და რეკლამა .....

ჩიკოიძე გ.

სემანტიკური როლების ლექსიკური შევსება .....

ცოტნიაშვილი ზ.

კომუნიკაციის ფუნქციური როლი კონფლიქტის რეგულირებაში.....

ცუცქერიძე მ.

ტექსტი და დისკურსი .....

ხახუტაშვილი ე.

კომუნიკაციური ტექნოლოგიები - საზოგადოების მართვის საშუალებანი.....

ხაზალია ნ.

აღქმის თეორია უცხო ენების სწავლების მეთოდის კრილში .....

ჯაგოდნიშვილი თ.

ინფორმაციული სისრულისა და სიზუსტის კომუნიკოლოგიური როლი კულტურათა დიალოგის პროცესში .....

Hayashi Eriko

სემანტიკური როლების ლექსიკონი შექმნა

გ. ჩიკოტი
საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი
არსილი ელიაშვილის მართვის სისტემების ინსტიტუტი

სემანტიკური როლების (Fillmore 1968) ერთობლიობა განსაზღვრავს გამონათქვამის სტრუქტურას. მისი უპირატესობა ტრადიციულ სინტაქსურ სტრუქტურასთან შედარებით ისაა, რომ მისი შემადგენელი ნაწილები (როლები) უფრო ორიენტირებულია შინაარსზე, ვიდრე სინტაქსურად განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ენის მოდელირების კონტექსტში, რადგანაც ქართულ ენის ეს ახალი მიმართულება ორიენტირებულია სწორედ ენის ძირითადი ფუნქციის, მისი დინამიკის იმიტაციაში, რომლის აშახველი სქემა:

შინაარსი → გამონათქვამი.

ენის აქტიურობის ეს ჩვეული სქემა შეიძლება გაფართოვდეს "აზროვნების" კომპონენტით, რომლისთვისაც, ცნობილი გამონათქვამის თანახმად, "ენა წარმოადგენს სხეულს":

აზროვნება ↔ შინაარსი ↔ გამონათქვამი.

ამ სახით სქემა ნათელიყოფს, რომ "შინაარსი" არის თავისებური "შუა ენა" სქემის მარცხენა ("აზროვნება") და მარჯვენა ("გამონათქვამი") წევრს შორის. ერთი მხრივ, "აზროვნება" წარმოქმნის "შინაარსს" და ამოძრავებს მას ენობრივი "გამონათქვამების კენ" (სინტაქსური მიმართულება); მეორე მხრივ, ენობრივი სისტემა ამოიკითხავს "შინაარსს", რომელიც კოდირებულია გამონათქვამის "გამონათქვამში" და "უგზავნის" მას "აზროვნებას".

თუმცა ეს სურათი რეალობის გარკვეული აბსტრაქციაა: სინამდვილეში ორივე ფუნდამენტური სისტემა (ენა და აზროვნება) მუდმივ და მჭიდრო კონტაქტში, ანუ ინტერაქტიურ რეჟიმში ფუნქციონირებს.

ეს მჭიდრო "თანამშრომლობა" ვლინდება, კერძოდ იმაში, რომ თვით "გამონათქვამის" ერთეულები თავიდან მოიცავენ სემანტიკის ნიშნებს მაშინაც კი, როცა მათ არ გააჩნიათ ისეთი ნიშნები, როგორიცაა თანდებულები, ზმნისწინები, ბრუნვის ნიშნები, თავსართები, ნაწილაკები (Chomsky 2010).

ამ ერთეულების მთავარი დანიშნულებაა გამონათქვამის კომპონენტებს შორის არსებულ მიმართებათა გამოხატვა, მაგრამ ისინი პარალელურად ამ მიმართებათა გარკვეული სემანტიკური ნიუანსების დახასიათებასაც იძლევიან.

ამ თვალსაზრისით, სემანტიკური როლები (Fillmore 1968) სემანტიკურ "გამჭკალებ" დამოკიდებულებას ანიჭებენ უშუალოდ ისეთ "სრულფასოვან" ლექსიკურ ერთეულებს, როგორიცაა ზმნა და სახელი. სემანტიკური როლების ძირითადი ოთხეული ვლინდება ქართულ გამონათქვამში:

პეტრემ (CS) პავლეს (IC) ააშენებინა (V) სახლი (OB) ივანესთვის (AD).

გამონათქვამის ცენტრალურ სტრუქტურაში (Core) სიტუაციაში (ამ შემთხვევაში "შენების" პროცესში) ჩართულია, პირველ რიგში, ის, ვისაც "მიჰყავს" პროცესი, ანუ "აგენტი" (AG), კონკრეტულად - "პავლე" და ის ობიექტი ("სახლი"), რომელზედაც უშუალოდ მიმართულია მისი

მოცემულია (OB). ამის გარდა, გამონათქვამში ექსპლიციტურად მოიხსენიება, ერთი მხრივ, ის, ვინც სავარაუდოდ მისცა გარკვეული სტიმული „პავლეს“ „სახლის“ ასაშენებლად („პეტრე“ - CS) და „ივანე“ ვინც გახდა შედეგის („სახლის“) მფლობელი ანუ (AD).

თითოეული რგოლი გარკვეულ გავლენას ახდენს, პირველ ხასიათს (Action chain) ავლენს, რომელშიც „შეზობელზე“:

CS → AG → OB → AD.

ამავე დროს ოთხივე ჩართულია იმ „სცენარის“ შესრულებაში, რომელსაც მათ კარნახობს ბირთვი, ანუ V.

მოცემული მაგალითი ამ სტრუქტურის მოდელიზაციის ერთ-ერთი ნიმუშია, რომელიც უკვე ჩამოყალიბებულია როგორც დასრულებული გამონათქვამი თავისი ლექსიკური დატვირთვით და გრამატიკული მიმართებების გამოხატვით. სწორედ ასეთი დასრულებული გამონათქვამების წარმოქმნის პროცესი წარმოადგენს ენის, და შესაბამისად - მისი მოდელის, ფუნქციონირების ერთ-ერთ მიმართულებას, სახელდობრ - სინთეზს.

პროცესის პირველ ნიშნად შეიძლება მივიჩნიოთ V-ს გამომხატველი ლექსების არჩევა, რომელიც განსაზღვრავს იმ სიტუაციის ძირითად ხასიათს, რომელიც, საბოლოო ჯამში, უნდა წარმოადგენდეს იმ ცენტრალურ „მოვლენას“, რომლის ირგვლივ ჩამოყალიბდება და მოწესრიგდება გამოხატულ გამონათქვამში მოცული მთელი ინფორმაცია.

ეს არჩევანი, ამავე დროს, შეიძლება განვიხილოთ, როგორც პირველი ნიშანი, რომელსაც აზროვნება აკეთებს თავისი (შესაძლოა საკმაოდ ბუნდოვანი) ჩანაფიქრის ენობრივი ფორმის მისაცემად, რომელშიც ის გახდება მისაწვდომი სხვა პიროვნების და შესაძლოა მისთვისაც კი.

არჩევანი, ისევე როგორც სინთეზის სხვა ეტაპებზე ლექსიკის არჩევა, დავუკავშიროთ სინონიმური მწკრივების ცნებას (Апресян 1995), ანუ ლექსიკურ ერთეულთა ისეთ სიმრავლეებს, რომლებსაც საერთო სემანტიკური ბირთვი გააჩნია, თუმცა, ამავე დროს, ზოგი განმასხვავებელი ნიუანსიც. მწკრივის ის წევრი, რომელიც მინიმალურად გადაიხრება ამ ბირთვული სემანტიკისაგან, მიიჩნევა მწკრივი „დომინანტად“.

თუკი დავუბრუნდებით ზემოთ მოყვანილ მაგალითს, შეიძლება ჩავთვალოთ, რომ მის ბირთვულ წევრს (V) ახასიათებს ლექსიკური შევსება.

იმავე პროცესს, ანუ რაღაც „ნედლეული“ მასალის გარდაქმნას დასრულებულ „არტეფაქტში“ - „შენობაში“, ასახავენ ისეთი ზმნებიც, როგორიცაა: აგება, აღმართვა.

„შენობისაგან“ ამ ზმნებს ის განასხვავებს, რომ ისინი გულისხმობენ უფრო „მსხვილი“ „შენობის“ შექმნას, რომელსაც, როგორც წესი, გააჩნია უფრო „ამაღლებული“ დანიშნულებაც (ტაძარი, პარლამენტი). ამგვარად, ეს სამეული („შენობის“ ჩათვლით) წარმოადგენს სინონიმურ (ან უფრო ზუსტად - კვაზი-სინონიმურ) მწკრივს, რომლისგანაც მოხდა ერთ-ერთი მისი წევრის, სავარაუდოდ მისი „დომინანტის“, „შენება“ არჩევა.

ასეთი მიდგომა გულისხმობს, რომ შინაარსის პირველწყარო, „აზროვნება“, ჯერ ზემოხსენებული პროცესის ამსახველ მწკრივს მიმართავს და შემდგომ ამ მწკრივიდან ირჩევს წევრს, რომელიც თავისი დამატებითი ნიშნების მიხედვით უფრო „უხდება“, „მიესადაგება“ მის განზრახვებს, კერძოდ, საკომუნიკაციო აქტის შემთხვევაში, დიალოგის სიტუაციას.

შემდეგი ნაბიჯი განპირობებულია იმით, რომ სრულ ზმნურ ლექსემას, უმრავლეს შემთხვევაში, შეესაბამება რამდენიმე პარადიგმა, რომლის სემანტიკა ასახავს ერთსა და იმავეს, თუმცა სხვადასხვა ეტაპს განიხილავს, ან ერთსა და იმავეს სხვადასხვა კუთხით უდგება. "რეგულარულად" მიჩნეული ზმნების შემთხვევაში ამ ეტაპებს წარმოადგენს "მოქმედებათა ჯაჭვი" (Action chain):

CAUS → PROC → RES,

რომლის წევრი-პარადიგმები ფორმდება როგორც კაუზატივი (CAUS), აქტივი (PROC) და პასივი (RES).

პარადიგმების ეს ერთობლიობა (Чикойдзе 2010, Chikoidze 2012)-ში განიხილება როგორც ერთი ლექსემისაგან წარმოქმნილი "სუპერ-პარადიგმა".

CAUS პარადიგმის არჩევამ ზემოთ მოყვანილი მაგალითისთვის განაპირობა ის, რომ სწორედ ამ პარადიგმის კონტექსტში ყველაზე ნათლად ვლინდება ოთხი ძირითადი მონაწილის ოთხივე სემანტიკური როლი: CS, AG, OB, AD.

აღსანიშნავია, რომ ბირთვული (ზმნური) ლექსემის და შესატყვისი სუპერ-პარადიგმის არჩევა გარკვეულ, ზოგჯერ საკმაოდ ძლიერ, გავლენას ახდენს ლექსიკურ რეგულაციაზე. მაგალითად: "შენების" (AG) შემთხვევაში ამ პროცესების "ნორმალურ" (და არა "ზღაპრულ") სიტუაციაში წამყვანი ძალა უნდა იყოს წარმოდგენილი ლექსემით, რომელიც "პიროვნების" ან "პიროვნებათა რაღაც სიმრავლეს (მუშების ბრიგადა, დაწესებულება, ფირმა ...) ასახავს.

ასევე, და უფრო მკაცრად, შეზღუდულია OB-ის ლექსემის არჩევა: ეს უნდა იყოს ლექსემა "შენობა", როგორც "დომინანტით" წარმოდგენილი კვაზი-სინონიმური მწკრივის ერთ-ერთი წევრი:

შენობა: სახლი, სასახლე, ტაძარი, ციხე-სიმაგრე, ვილა, აგარაკი, ქოხი, მიწური, ჯიხური და სხვა.

ცხადია, რომ მწკრივის წევრებით ასახული "ნაგებობები" სხვადასხვა ნიშნით ხასიათდება: მასალით, აგებულებით, დანიშნულებით. თუმცა ყველა მათგანი წარმოადგენს "შენობას", ანუ მის კვაზი-სინონიმს - "ნაგებობას".

უმრავლეს შემთხვევაში AG-ის მსგავსად AD-იც წარმოდგენილი უნდა იყოს პიროვნებით ან პიროვნებათა (ორგანიზებული) სიმრავლით (სკოლა, რესტორანი, პარლამენტი, ...). თუმცა გამორიცხული არ არის AD-ის გამოხატვა მშენებარე ან უკვე აშენებული შენობის მომავალი დანიშნულების თანახმად: საცხოვრებლად, გასაქირავებლად, გასაყიდად. ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ "დანიშნულების" ნიუანსი ახასიათებს ზემოთ ნახსენებ "პიროვნებებით ორგანიზებულ სიმრავლეებსაც": სკოლა (სწავლება), პარლამენტი (სხდომები), რესტორანი (კლიენტების მიღება, მოგება), ...

დანიშნულება შეიძლება დახასიათდეს "უშუალოდ" მშენებარე ობიექტით (OB): ტაძარი (ლოცვა, გალობა), ჯიხური/სუპერმარკეტი (ვაჭრობა) და ა.შ.

ჩვეულებრივად, "კაუზატორის" (CS) როლი აგრეთვე "ეკისრება" პიროვნებებს, თუმცა მათ ზოგ შემთხვევაში, ენაცვლება რაღაც სიტუაცია, რომელიც ძირითადი პროცესის გაჩენის მიზეზია (გაჭირვებამ/უსახლკარობამ/სიმდიდრემ/... ააშენებინა მას სახლი/სასახლე). ამ შემთხვევაში ასეთ მიზეზად შეიძლება მოგვევლინოს ვიღაცის დადებითი ან უარყოფითი თვისებებით გამოწვეული რაღაც ემოციური განწყობაც. მაგალითად, (მისმა სილამაზემ და სიკეთემ/ბორო-

კერძოდ, ამ საშუალებების გასაძლიერებლად შეიძლება მივმართოთ ზოგ ლექსიკურ ფუნქციას (Мельчук 1974), პირველ რიგში ისეთს, როგორცაა Gener („ზოგადი“) და Mult („სიმრავლე“). სწორედ Gener-ზე დაყრდნობით შეიძლება შევეცადოთ სემანტიკური როლის აგებას, რომელიც მოაწესრიგებს და გაამარტივებს ლექსიკის არჩევის პროცესს. ამ მიზანს შეიძლება მოემსახუროს Gener-ის ცნებაზე აგებული იერარქიული სქემა.

სავარაუდო სქემის დასახასიათებლად შემოვიფარგლებით რამდენიმე მაგალითით. გამონათქვამში ცენტრალური სტრუქტურის ბირთვი წარმოდგენილი იყო ზმნური ლექსებით „შენება“, რომელიც რეგულარულ სუპერ-პარადიგმას ქმნის:

აშენებს → ააშენა → აშენდა.

ამ ერთეულის სემანტიკის ყველაზე მაღალი დონის განზოგადებად შეიძლება ჩაითვალოს „პროცესი“.

რეგულარული სუპერ-პარადიგმებით გამოხატული პროცესების არსი კი მდგომარეობს რომელიმე ობიექტის (OB) რაიმე გარდაქმნაში, შექმნაში ან პირიქით - „აღოწურვაში“ (გაკეთება, შეკეთება, რეცხვა, გასუფთავება, ჭამა, სმა, ...). აშკარაა, რომ „შენება“ სწორედ „შექმნის/წარმოქმნის“ განშტოებას უნდა განეკუთვნებოდეს, თუმცა ამ ტიპის პროცესებიც ერთმანეთისაგან განსხვავდება წარმოქმნილი ობიექტის ხასიათით, სახელდობრ, ეს შედეგი ბუნებრივ „ქმნილებას“ (ხის დარგვა, ბალახის მოთიბვა, მშობიარობა, მოსავლის მოყვანა, ლეკვების/კნუტების დაყრა, ...), თუ „ხელოვნურ“ პროდუქტს, ანუ „არტეფაქტს“, რომელიც ამ ბოლო შემთხვევაშიც შეიძლება იყოს „მატერიალური“ (სკამი, მანქანა, ონკანი, სახლი, ...). თუ „იდეალური“, „განყენებული“, „სულიერი“ (ლექსი, მოთხრობა, სიმღერა, ცეკვა, სიმფონია, ...) რა თქმა უნდა „შენობა“ და შესაბამისად მისი გაჩენის პროცესი - „შენება“ განეკუთვნება პირველ, ანუ „მატერიალურ“ სახეობას.

ამგვარად ჩვენი „საცდელი“ ლექსემა „შენება“ შეიძლება დაექვემდებაროს გაზოგადების შემდეგ სქემას:

- პროცესი → ობიექტის (B) გარდაქმნა →
- ობიექტის შექმნა, გაჩენა →
- მატერიალური შედეგი →
- „შენობა“;

ეს უკანასკნელი პუნქტი კი წარმოდგენილია იმ (კვაზი-)სინონიმური მწკრივის დომინანტით („შენება“), რომელიც მოხსენიებული იყო ნაშრომის დასაწყისში: ააშენა, ააგო, აღმართა.

ამგვარად, ლექსემის არჩევის პროცესი შეიძლება აეწყოს ასეთი Gener იერარქიული სქემის თანახმად და დასრულდეს (კვაზი-)სინონიმური მწკრივის იმ წევრის არჩევით, რომლის მახასიათებლები საუკეთესოდ გამოხატავენ აზროვნების პირვანდელ განზრახვას.

სქემის ზოგ ეტაპზე შეიძლება გაჩნდეს Mult ფუნქციის გამოყენების შესაძლებლობაც (მაგალითად, ცხოველთა ჯგუფის აღსანიშნად: ხროვა, ფარა, რემა, ჯოგი, ...).

სქემების მეშვეობით უნდა განხორციელდეს და ეკონომიური გახდეს მნიშვნელოვანი პროცესი, რომელსაც ჰუმბოლდტი ახასიათებს როგორც აზროვნების შედეგის „ენის ჭურჭელში ჩასმას“.

ამ სქემებით ენა სთავაზობს აზროვნების იმ „ჭურჭელს“, რომელიც საუკეთესოდ მიესადაგება მის ჩანაფიქრს და უადვილებს ამ „ჭურჭლის“ კერძო ერთეულების სწორ არჩევანს.

ენობრივი "ჭურჭლის" ფუნქციას ამ მიდგომის ფარგლებში ასრულებენ სემანტიკური როლები, რომლებშიც აზროვნება გამონათქვამის დასასრულებლად უნდა შედგეს სათანადო ლექსებით, იმისთვის რომ სრულიად გამოხატოს თავისი პირვანდელი ჩანაფიქრი.

ლიტერატურა:

1. Fillmore 1968. The Case for Case. In "Universals of Linguistic Theory", Edited by Emmon Bach and Robert T. Harris, University of Texas at Austin.
2. Г. Чикоидзе. Систематизация значений некоторых классов языковых единиц. Институт Систем Управления Арчила Элиашвили, Редактор Б.Л. Имнадзе. Тбилиси, 2010 (Монография 27 печ. л.).
3. Ю. Апресян 1995. Лексическая семантика. Синонимические средства языка. Избранные труды, том. 1. Школа «Языки русской культуры», изд. «Восточная литература» РАН.
4. G. Chikoidze. The regular type of Georgian Verbal Super-Paradigm. Bulletin of the Georgian National Academy of Sciences, vol.6, no.3, pp. 145-153, Tbilisi, 2012.
5. И. Мельчук 1974. Опыт теории лингвистических моделей "Смысл↔Текст". изд. "Наука", Москва.

Г.Г. Чикоидзе

Лексическое заполнение семантических ролей

Резюме

Работа посвящена рассмотрению возможной схемы организующей и упорядочивающей выбор лексем заполняющих центральную ролевую структуру грузинского предложения.

Предложенная здесь схема опирается на понятия семантических ролей и лексических функций.